

РЕЦЕНЗІЯ

**на дисертаційне дослідження Семотюк Софії Дмитрівни
на тему: «Моральні засади доказування за участю неповнолітнього
потерпілого в досудовому розслідуванні» за спеціальністю 081 – Право
завідувача кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ
Антощука Андрія Олександровича**

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю забезпечення належного балансу між ефективністю досудового розслідування та дотриманням прав і законних інтересів неповнолітнього потерпілого як особливо вразливої категорії учасників кримінального провадження. У сучасних умовах гуманізації кримінального процесу та посилення стандартів захисту прав дитини особливого значення набувають морально-етичні засади доказування, що визначають допустимі межі та способи отримання доказової інформації за участю неповнолітніх.

Специфіка психофізіологічного розвитку дитини, її підвищена емоційна вразливість, схильність до навіювання та ризик повторної травматизації вимагають від суб'єктів досудового розслідування дотримання не лише правових, а й моральних стандартів під час проведення слідчих (розшукових) дій. Недотримання таких засад може призвести до порушення прав дитини, спотворення доказової інформації та зниження ефективності кримінального провадження загалом.

Водночас аналіз наукових досліджень і практики свідчить про недостатню розробленість питань моральних засад доказування за участю неповнолітнього потерпілого, зокрема щодо визначення етичних меж допустимого впливу, особливостей комунікації, використання спеціальних знань і забезпечення психологічної безпеки дитини. Це зумовлює необхідність комплексного дослідження зазначеної проблематики та розроблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення практики досудового розслідування.

В підтвердження цього слугує і офіційна статистика. За різноманітними складами злочинів, скоєних щодо дітей, статистика вражаюча. Лише за ст. 166 КК України (злісне невиконання батьківських прав) за даними офісу Генеральної прокуратури України, у 2019 р. до ЄРДР внесено 1 270 фактів за ознаками злочину, передбаченого статтею 166 КК України, і лише 77 обвинувальних актів органами досудового розслідування було направлено до суду; 2020 р. – 60 обвинувальних актів у 1 322 провадженнях; 2021 р. – 43 обвинувальні акти у 1 166 випадках, у 2022 р. – 33 обвинувальні акти у 759 випадках; у 2023 р. – 7 обвинувальних актів у 72 випадках.

Така незначна кількість направлених обвинувальних актів свідчить про наявність певних проблем, які виникають під час досудового розслідування. Проте оцінити реальні масштаби таких протиправних дій дуже складно, адже більшість таких фактів залишається латентними. І це лише статистика скоєних злочинів найближчими до дітей людьми. Про кількість злочинів проти дітей за

іншими складами злочинів складно говорити через ті військові протистояння, що відбуваються наразі.

Варто стверджувати, що розслідування злочинів проти дітей є пріоритетом держави, адже діти – наше майбутнє.

Постійне зростання кількості вчинених злочинів цієї категорії зумовлює необхідність у пошуку шляхів вдосконалення протидії цим видам протиправних діянь. Це потребує комплексного підходу, який поєднує зусилля правоохоронних органів, урядових, міжурядових, громадських та міжнародних організацій, діяльність яких спрямована на охорону прав, свобод та законних інтересів дитини

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача.

Науковий рівень дисертаційного дослідження та опублікованих праць С.Д. Семотюк відповідає встановленим вимогам до здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Зміст дисертації узгоджується з положеннями національних стратегічних документів і державних програм, а саме: Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки; положень Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» (Указ Президента України № 5/2015 від 12 січня 2015 року); Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України № 392/2020 від 14 вересня 2020 року); Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України № 501/2015 від 24 березня 2021 року); Національної стратегії захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року (Розпорядження Кабінету Міністрів України № 708-р від 14 липня 2025 року); Плану заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що впливають з її членства в Раді Європи (Указ Президента України № 24/2011 від 12 січня 2011 року); Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України № 273/2023 від 11 травня 2023 року); планів науково-дослідницьких робіт Національної академії внутрішніх справ.

Результати дисертаційного дослідження отримали наукове визнання через публікацію у чотирнадцятьох наукових працях, зокрема в чотирьох наукових статтях, опублікованих у наукових виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук, а також у десятих тезах наукових доповідей. Вказані публікації засвідчують наукову новизну, актуальність та практичну значущість обраної тематики.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Дисертаційне дослідження за своїм змістом і науковим характером є першим у вітчизняній науці комплексним монографічним дослідженням щодо з'ясування моральних засад доказування за участю неповнолітніх потерпілих в досудовому розслідуванні, у якому сформульовано низку наукових положень і рекомендацій, що вирізняються науковою новизною, мають важливе теоретичне та практичне значення.

У дисертації сформульовано висновки, обґрунтовано нові концептуальні теоретичні положення та розроблено практичні рекомендації щодо моральних

засад доказування за участю неповнолітнього потерпілого в досудовому розслідуванні.

Низка висновків і результатів, отриманих у процесі дослідження, характеризуються новизною та мають суттєве наукове і практичне значення, зокрема:

– запропоновано авторську систематизацію причин виникнення морально-етичних проблем доказування у кримінальному провадженні за участю неповнолітнього потерпілого, до яких віднесено: мінімізацію переліку слідчих (розшукових) дій; відсутність учасників кримінального процесу, чий права повинні забезпечуватися під час кримінального провадження, та неможливість забезпечити їх недостатню процесуальну дієздатність; відсутність процесуальних підстав для залучення та допуску захисників та представників; обмеженість термінів ухвалення рішення тощо.

– запропоновано розглядати принцип синергії як моральної засади кримінального провадження, що представляє базову необхідність у об'єднанні зусиль різних відомств та організацій з метою захисту прав потерпілих неповнолітніх та дітей з особливими потребами, перш за все, в умовах воєнного стану.

До концептуальних напрацювань, що заслуговують на увагу, належать уточнення щодо:

– системи етапів протидії дискримінації щодо потерпілих неповнолітніх у кримінальному провадженні, що полягає, зокрема, в оцінці фактів, установленні причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, виявленні інтересів (потреб) сторін, впровадженні альтернативних домовленостей та реалізації можливих «здорових» відносин;

– підходу, в основі якого загальноновизнані міжнародні стандарти та моральні засади доказування у кримінальних провадженнях за участю неповнолітнього потерпілого, де базовими елементами є такі: а) спеціалізація компетентних державних органів, які здійснюють кримінальне провадження; б) участь спеціаліста, представника інтересів неповнолітнього потерпілого; в) спеціальні процедурні гарантії для неповнолітніх потерпілих як учасників слідчих (розшукових) дій; г) широке залучення громадськості, інститутів громадянського суспільства до кримінальних процесуальних проваджень за участю неповнолітніх потерпілих; д) пом'якшення окремих особливостей засади змагальності.

У межах дисертації окреслено перспективні напрями подальших наукових пошуків, зокрема:

– рекомендації з метою забезпечення прав дитини щодо включення до норм КПК України положення про участь у допиті неповнолітнього потерпілого: педагога та психолога чи психіатра, незалежно від розсуду слідчого, визначивши останнім їх процесуальний статус;

– думка щодо проведення пред'явлення для впізнання за участю неповнолітніх потерпілих, що має бути заснована на ситуаційному підході, під час реалізації якого найважливішим фактором, що визначає характер ситуації, повинен стати вік неповнолітнього потерпілого.

Результати дисертаційного дослідження опубліковано у фахових наукових виданнях України та апробовано на науково-практичних конференціях. Публікації відповідають предмету дослідження, сприяють розв'язанню поставлених у дисертації завдань і мають високий ступінь прикладної значущості.

Таким чином, дисертація Семотюк Софії Дмитрівни виконана на високому науково-методичному рівні, містить низку теоретичних і практичних новацій, відповідає вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії, а її основні положення є логічно послідовними, аргументованими та такими, що мають вагомое практичне значення в умовах сучасної кримінологічної політики України.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість результатів дослідження, положень та висновків дисертаційної роботи Семотюк Софії Дмитрівни не викликають жодних зауважень. Вони логічно витікають із тексту дисертаційного дослідження та базуються на власних судженнях автора, зібраних матеріалах, їх аналізі та узагальненні.

Емпіричну базу дослідження становлять результати аналізу судово-слідчої практики, дані узагальнень судових рішень, які містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень, дані офіційної статистичної звітності Офісу Генеральної прокуратури та МВС України за 2022–2024 рр. за темою дослідження; результати вивчення 218 кримінальних проваджень і результатів аналізу 386 обвинувальних вироків за участю потерпілих дітей (Вінницька, Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Львівська, Одеська, Полтавська, Тернопільська, Харківська, Черкаська, Чернівецька та м. Київ); зведені результати опитувань 248 респондентів (слідчих, дізнавачів, працівників ювенальної превенції).

У роботі також було використано особистий досвід автора на посаді слідчого в Чернівецькій області.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Застосування належного методологічного підходу (комплекс загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання) забезпечило наукову обґрунтованість, системність і достовірність отриманих результатів. Зокрема, у роботі використано такі методи: Формально-логічні методи застосовувались під час аналізу матеріалів кримінальних проваджень, вироків суду, нормативно-правових актів, наукових положень та концепцій, які відображають специфіку дослідження (розділи 1–3). Порівняльно-правовий метод використано під час аналізу правових питань у сфері охорони дитинства, під час аналізу норм кримінального та кримінального процесуального законодавства (розділи 1–3). Системно-структурний метод використано у процесі формування загальної характеристики історії розвитку застосування моральних засад під час кримінального провадження за участю неповнолітньої потерпілої, визначенні міжнародних стандартів здійснення доказування за їх участю (розділ 1).

Функціональний метод застосовано для формулювання особливостей проведення окремих слідчих (розшукових) за участю потерпілої дитини (підрозділи 3.1–3.5). Методи порівняльного правового прогнозування застосовано під час формулювання конкретних пропозицій щодо вдосконалення законодавства у сфері застосування моральних засад під час доказування за участю неповнолітніх потерпілих (підрозділи 1.1, 1.3, 2.3, 3.3). Статистичний метод та соціологічний метод застосовувалися для аналізу оперативної та слідчо-судової практики, результатів здійсненого анкетування та узагальнення статистичних відомостей за темою дослідження (розділи 1, 2, 3). Метод синтезу був використаний під час формулювання висновків та пропозицій за темою дисертації.

Застосування зазначених методів дозволило отримати науково обґрунтовані результати щодо моральних засад доказування за участю неповнолітнього потерпілого в досудовому розслідуванні, а також розробити низку практично значущих рекомендацій щодо підвищення ефективності діяльності державних інституцій за таким напрямом.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Сформульовані і аргументовані у дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані у:

– науковій діяльності – для подальшого вдосконалення доказування щодо реалізації моральних засад у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх потерпілих на базі сформульованих і викладених теоретичних положень, висновків і рекомендацій (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 08.07.2024);

– освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін: «Кримінальний процес», «Складання процесуальних документів на стадії досудового розслідування», «Складання кримінальних процесуальних документів», «Судові та правоохоронні органи України», а також під час підготовки підручників, посібників, текстів лекцій і навчально-методичних матеріалів, проведенні семінарів і практичних занять з кримінального процесу (акти впровадження Національної академії внутрішніх справ від 08.07.2024, Дніпровського державного університету внутрішніх справ від 07.12.2024);

– практичній діяльності – для вдосконалення діяльності правоохоронних органів України (акти впровадження ГСУ Національної поліції України від 30.10.2024; Головне управління Національної поліції в Івано-Франківській області від 18.07.2024; Управління превентивної діяльності Головного управління Національної поліції у м. Києві від 20.12.2024).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертаційна робота Семютюк Софії Дмитрівни містить основну частину (вступ, три розділи, які логічно об'єднані у дев'ять підрозділів, висновки), список використаних джерел і додатки. Загальний обсяг дисертації становить 296 сторінки, з яких основний текст – 226 сторінок. Список використаних джерел містить 309 найменувань на 36 сторінках. Додатки викладено на 34 сторінках.

У цілому дисертація являє собою системне, цілісне та комплексне дослідження, в якому відповідно до обраної мети і завдань здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення наукового завдання. Усі розділи роботи логічно поєднані й відбивають головну, на думку рецензента, національно-правову ідею, а саме Моральні засади доказування за участю неповнолітнього потерпілого в досудовому розслідуванні.

Подана на рецензування робота представляє цікавий підхід до розв'язання морально-етичних засад доказування у кримінальних провадженнях за участю потерпілих неповнолітніх.

Робота є комплексним дослідженням проблематики правового забезпечення та реалізації етичних норм у кримінальних провадженнях за участю дітей. В ній вміло детерміновано етику та її роль у регламентації кримінальних процесуальних відносин щодо неповнолітніх. Охарактеризовано етику кримінального процесуального доказування за участю дітей. Робота містить висвітлення спірних питань дотримання вимог професійної етики та дієві науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення правового забезпечення та практики застосування етичних норм в доказуванні за участю дітей.

В роботі авторка акцентує увагу на синергетичному ефекті в діяльності по захисту прав потерпілої дитини, акцентуючи увагу на унікальності існування конкретної дитини в середовищі, створенні належних умов виховання, розвитку, життя як всіх в цілому, так і кожної конкретної дитини відповідно до її досвіду та світосприйняття, ставлення до того, що було скоєне проти неї тощо.

Дисертантка приходить до висновку, що «захист прав дітей відбувається як предтеча формування захисту прав людини. Це є лакмус подальших дій, що спрямовані на захист людини, початок високої ідеї, що справедливо вважається пріоритетною в Україні. Особливо наразі, під час воєнного стану, відбувається особливе об'єднання зусиль всіх відомств для допомоги/захисту дітей».

Розроблено шкалу, що обумовлюється психологічними особливостями криз дітей відповідно до групи, в якій знаходиться дитина.

Так, діяльність уповноважених суб'єктів спрямована на захист та відновлення порушених прав та інтересів дитини й здійснюється за наступними напрямками: 1) захист прав та інтересів потерпілих дітей, які отримали статус внутрішньо переміщеної особи; 2) захист прав та інтересів потерпілих дітей, які залишились на тимчасово окупованих територіях та на територіях де ведуться активні бойові дії; 3) захист прав та інтересів потерпілих дітей, які знаходяться за межами території України» та 4) захист прав дітей, які знаходяться на території України. Отже, реалізація етичних засад доказування у кримінальних провадженнях за участю потерпілих дітей в кожній групі має свій відбиток та накладає специфічні способи реалізації.

Водночас автор приходить до висновку, що під час розслідування кримінальних правопорушень за участю потерпілої дитини пошук та систематизація історії дитини видається мультисенсорною операцією, що

вимагає від правоохоронців дбайливого, уважного та наполегливого використання всіх процесуальних засобів та багато часу. Планування та пошук інформації з відкритих джерел є ключовими першочерговими діями. Крім цього, автор є прибічником спрощеного допиту потерпілої дитини та доводить необхідність активного впровадження практики ст. 225 КПК України, тобто використання процедури допиту потерпілої дитини під час досудового розслідування за участю слідчого судді.

Запропоновано авторську систематизацію причин виникнення морально-етичних проблем доказування у кримінальному провадженні за участю неповнолітнього потерпілого, до яких віднесено: мінімізацію переліку слідчих (розшукових) дій; відсутність учасників кримінального процесу, чії права повинні забезпечуватися під час кримінального провадження, та неможливість забезпечити їх недостатню процесуальну дієздатність; відсутність процесуальних підстав для залучення та допуску захисників та представників; обмеженість термінів ухвалення рішення тощо.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці. Отримані Семотюк Софією Дмитрівною результати дисертаційного дослідження щодо моральних засад доказування за участю неповнолітнього потерпілого в досудовому розслідуванні рекомендуються для використання у діяльності закладів вищої освіти, в науково-дослідних розробках установ й організацій, дослідниками при написанні статей та монографій, плануванні досліджень за даним напрямом.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. Загалом позитивно оцінюючи наукову роботу С.Д. Семотюк, необхідно звернути увагу на деякі положення, що могли б слугувати предметом подальших наукових досліджень або дискусії під час публічного захисту:

1. У розділі 3 «Реалізація моральних засад як гарантії забезпечення прав неповнолітнього потерпілого під час проведення слідчих (розшукових) дій» авторка зауважує, «значення слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних проваджень надзвичайне. І саме під час проведення слідчих (розшукових) дій спостерігається найчастіше вторгнення у сферу конституційних прав і свобод людини і громадянина. У зв'язку з цим питання професійної етики, судової етики працівників, включених у кримінальну процесуальну діяльність, на стадії досудового розслідування набувають особливої актуальності». У той же час залишено без розгляду важливість забезпечення моральних засад доказування під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД) у кримінальних провадженнях за участю неповнолітнього потерпілого.

2. У підрозділі 3.1. авторка стверджує, що «доказування у кримінальному провадженні за участю неповнолітнього потерпілого ... вкладається у класичну схему «збирання» – «перевірка» – «оцінка». Процес доказування має тричленну структуру з виділенням у ньому збирання, перевірки та оцінки доказів. Своєю чергою, збирання доказів включає такі піделементи, як пошук доказів, їх отримання, процесуальне оформлення (фіксація)».

Із структури не зрозуміло розглядала авторка співвідношення предмету доказування у кримінальних провадженнях за участю неповнолітнього потерпілого із межами доказування у зазначених кримінальних провадженнях? У цьому контексті у дисертаційному дослідженні доцільно було б з'ясувати співвідношення понять «обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні» та «обставини, які мають значення для кримінального провадження», визначити їх моральний зміст, складність реалізації у кримінальних провадженнях, наприклад, по ст. 166 КК України.

Такі зауваження і побажання, зрозуміло, не вичерпують полеміки й щодо інших положень і висновків дисертантки, яка, очевидно, буде продовжена під час захисту. Вони носять локальний, переважно дискусійний характер і, в цілому, не впливають на позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

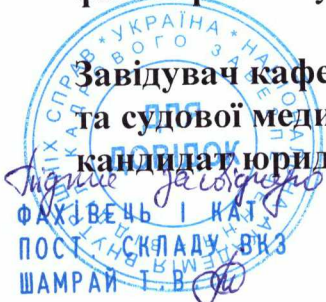
Відсутність порушень академічної доброчесності. У ході вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій, фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертаційна робота Семотюк Софії Дмитрівни є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам

1. Дисертаційна робота Семотюк Софії Дмитрівни на тему «Моральні засади доказування за участю неповнолітнього потерпілого в досудовому розслідуванні», подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, в якому узагальнено та розв'язано комплексне науково-прикладне завдання пов'язане із моральними засадами доказування за участю неповнолітнього потерпілого в досудовому розслідуванні з розробленням пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення практики діяльності уповноважених правоохоронних органів й громадськості.

2. Дисертація «Моральні засади доказування за участю неповнолітнього потерпілого в досудовому розслідуванні» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 – Право та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (із змінами), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор – **Семотюк Софія Дмитрівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».**

**Завідувач кафедри криміналістики
та судової медицини НАВС,
кандидат юридичних наук, доцент**

Андрій АНТОЩУК